

ІНТЕРМЕДІАЛЬНА СКЛАДОВА РОМАНУ ДЕНА БРАУНА «ІНФЕРНО»

INTERMEDIATE COMPONENT OF DAN BROWN'S NOVEL "INFERNO"

Голубішко І.Ю.,

orcid.org/0000-0003-0722-1482

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Статтю присвячено визначенню ролі інтермедіальної та інтертекстуальної складової у розвитку сюжету роману Дена Брауна «Інферно». Досліджуються різні варіанти використання екфрасичних елементів, визначення яких ґрунтується на досягненнях сучасних літературознавчих розвідок. Оскільки головний герой роману культуролог, професор релігійної символіки (однак він цікавиться символікою взагалі), це є свідченням широкої освіченості. Теж саме можна сказати про автора: щоб адекватно розкрити поставлені завдання, реалізувати взаємодію літератури з іншими видами мистецтва – малярством, скульптурою, архітектурою, – слід бути надзвичайно обізнаним у широкому колі проблем. Інколи подібних митців називають універсалістами.

Деякі аспекти теми, винесені у назву статті, налічують достатню бібліографію; особливо це стосується інтермедіальності, зокрема – екфрасису. Достатньо згадати сучасних дослідників: Л. Геллера, В. Силантьєву, М. Рубінс, Л. Генералюк, Н. Мочернюк та інших. Цей аспект у досліджуваному романі літературознавцями не розглядався. Зауважимо, що дослідники поки що в цілому не приділили творчості Дена Брауна належної уваги саме з точки зору наукового аналізу, а це визначає актуальність даної розвідки.

Всі романи Брауна можна віднести до романів змішаної жанрової структури. У деяких з них автор поєднує інформацію зі світу мистецтва (різних його видів) з історичною, медичною, технологічною тощо. Відносно подібних творів все частіше використовується термін «роман-розслідування». Романи письменника цілком відповідають цьому визначенню: авантюрно-детективний сюжет супроводжується інтелектуальною складовою, викликану логікою розслідування, а головне – існування культурологічного аспекту. Найчастіше це історія, насичена великою кількістю визначних імен зі світу мистецтва і їхніх творів. Подібні романи набувають певного пізнавального значення і захоплюють пересічного читача осягненням культури минулого і сучасного.

Тема даного дослідження надзвичайно перспективна, проблеми, окреслені у статті, потребують розширення. Зокрема, для підтвердження правильності висловлених думок, необхідно проаналізувати зміст інших творів письменника, тим самим підтвердити, що використання інтермедіальної та інтертекстуальної складової є стильовою рисою творчості письменника.

Ключові слова: інтермедіальність, інтертекстуальність, екфрасис, роман-розслідування, інтелектуальний роман, арт-роман, детектив.

The article deals with defining the role of the intermediate and intertextual component in the development of the plot of Dan Brown's novel "Inferno". Various variants of the use of ephrastic elements are studied, the definition of which is based on the achievements of modern literary studies. Since the protagonist of the novel is a culturologist, a professor of religious symbolism (but he is interested in symbolism in general), this is an evidence of widespread education. The same can be said about the author: in order to reveal the tasks properly and to realize the interaction of literature with other arts - painting, sculpture, architecture - you need to be extremely aware of a wide range of problems. Sometimes such artists are called universalists.

Some aspects of the topic mentioned in the title of the article have a sufficient bibliography; this is especially true of intermediality, in particular - ekphrasis. It is worth mentioning modern researchers: L. Geller, V. Silantiev, M. Rubins, L. Generaliuk, N. Mochernyuk and others. This aspect was not considered by literary critics in the studied novel. Researchers have not still paid much attention to the works of Dan Brown in terms of scientific analysis, and this determines the relevance of this paper.

All Brown's novels can be attributed to the novels of mixed genre structure. In some of them the author combines information from the world of art (its various types) with historical, medical, technological and others. The term "investigative novel" is increasingly used in relation to such works. The writer's novels fully meet this definition: the adventurous-detective plot is accompanied by an intellectual component caused by the logic of investigation, and most importantly - the existence of the culturological aspect. In most cases it is a story full of many prominent names from the world of art and their works. Such novels acquire a certain cognitive value and attract an average reader with learning of the culture of the past and present.

The topic of this study is extremely promising, the problems outlined in the article should be expanded. In particular, to confirm the significance of the views expressed, it is necessary to analyze the content of other works of the writer, thus confirming that the use of intermediate and intertextual components is a stylistic feature of the writer's work.

Key words: intermediality, intertextuality, ekphrasis, investigation novel, intellectual novel, art novel, detective.

Постановка проблеми і завдань. Одним з найпопулярніших і неоднозначних сучасних американських письменників є Ден Браун. Письменник, крім інших літературних творів, створив серію

детективних інтелектуальних історій. Головний герой цієї серії книг – Роберт Ленгдон – професор релігійної символіки в Гарвардському університеті. Сміливий, розумний, справедливий та

готовий до авантюри і пригод. Він живе у світі символів, пояснюючи зміст яких, торкається фактів з різних сфер мистецького, філософського, релігійного життя людини. Тому, визначаючи *мету* даної розвідки як дослідження культурологічної складової роману Дена Брауна «Інферно», вважаємо доцільним розгляд інтермедіальних і інтертекстуальних зв'язків у тексті твору.

Аналіз досліджень. Загалом певні аспекти теми, винесені у назву статті, налічують достатню бібліографію. Особливо це стосується інтермедіальності, зокрема – екфрасису. Екфрасис зацікавив ще античних дослідників, пізніше свій внесок у трактування терміна внесли діячі доби Відродження (Леонардо да Вінчі), Просвітництва (Г.Е. Лессінг), романтики. Але справжній бум зацікавленості питанням спостерігається з останньої чверті ХХ сторіччя і до сьогодні. Слід згадати засадничий Лозаннський симпозіум (2002 р.) і його підсумкову збірку «Екфрасис у російській літературі» [1], яка насправді охоплювала набагато більше питань. Серед монографічних досліджень останніх років можна назвати праці Марії Рубінс «Пластична радість краси» [2]; вітчизняних дослідників В. Силантьєвої «Художнє мислення перехідного часу (література і живопис)» [3], «Література і живопис у контексті компаративістики» [4], Л. Генералюк «Універсалізм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва» [5]. Ґрунтовним дослідженням останніх років у цій царині є монографія Н. Мочернюк «Поза контекстом: Інтермедіальні стратегії літературної творчості українських письменників-художників міжвоєннє» [6]. Авторка пропонує докладний аналіз міжмистецьких зв'язків у хронологічному розрізі, підкреслює, що збагачення літератури обумовлюється діалогом двох і більше видів мистецтва. К. Зайцева у своїй статті «Роль екфрасису в романі Донни Тартт “Таємна історія”», досліджуючи цю одиницю тексту, виділяє функції екфрасису, які найбільш часто зустрічаються у художніх творах: сюжетоутворююча – художній об'єкт відіграє важливу роль у сюжеті літературного твору; символічна – екфрасис як символ події/почуття; світоглядна – ставлення персонажа/автора до будь-якого соціально-культурного явища; психологічна – допомагає окреслити ставлення героя до оточуючого світу [7, с. 311].

Щодо творчості Дена Брауна, то вітчизняні дослідники поки що не приділили цьому питанню належної уваги саме з точки зору наукового аналізу. У публікаціях авторів деяких сайтів письменник критикується за поверхневе ставлення до тем, що піднімаються в його романах, їхню

формульність, навіть за адресованість творів широкому колу читачів. Але все ж таки відзначають величезну популярність серії про Роберта Ленгдона [8]. А що саме викликає таку популярність, не досліджується. Серед небагатьох наукових статей відзначимо роботу О. Дехнич і Т. Костроміної, присвячену жанровій своєрідності роману «Інферно» [9].

Виклад основного матеріалу. Ден Браун створює свої оповіді, які можна назвати детективними трилерами з історичним або суто інтелектуальним наповненням, за певною схемою, що повторюється з роману в роман. Софія Філоненко [8] підкреслює, що романи Брауна обіцяють читачеві екшен в історичних декораціях, змагання героя з фанатиками (в цьому йому завжди допомагає непересічна жінка), також колекцію кодів, символів, головоломок та інших цікавинок. Саме тому через цю помітну «формульність» творів авторові інколи дорікають і читачі, і критики. Але це типова ознака детективу, адже він будується за певним каноном: злочин – розкриття цього злочину – покарання винних. Браун додає до своїх оповідей ще й велику частку інформації історичного, мистецького і філософського характеру. Торкається він і сучасного стану розвитку науки, окреслюючи її можливості, але не переводячи у фантастичну площину, оскільки загроза, яку несуть наукові відкриття надто сучасні і реальні, кожен здатний в це повірити.

Всі романи Брауна можна віднести до романів змішаної жанрової структури. Автор поєднує інформацію зі світу мистецтва (різних його видів) з історичною, медичною, технологічною тощо. Одним з таких романів є «Інферно», бестселер, який декілька років тому набув надзвичайної популярності, як і всі його твори. Але роман і досі ще недостатньо досліджений. Однією з небагатьох розвідок є вже згадана нами стаття О. Дехнич і Т. Костроміної «Жанрова специфіка роману Дена Брауна «Інферно» [9]. Дослідниці доходять висновку, що стилістичні і лексичні виражальні засоби визначають стильову манеру письменника і надають характеристики арт-і конспірологічного детективу. Підкреслюється, що у творі «є багато мистецтвознавчих та архітектурних термінів, безліч назв творів мистецтва, літератури і музики, багато імен видатних людей світу мистецтва і літератури. Роман також відрізняється наявністю величезної кількості символів, знаків, загадок і гри слів, безліччю алюзій і цитат, а також слів і реалій, що нечасто використовуються» [9]. Їхнє значення автор обов'язково пояснює, задовольняючи таким чином потребу читача

в пізнанні нового. Одним з прийомів автора є постійне утримування уваги читача: швидка зміна настрою персонажів, станів, атмосфери. Все це викликає нестримне бажання прочитати роман на одному диханні, що є однією з основних відмінних рис сучасної популярної літератури.

Про те, що твори Дена Брауна – це масова література, говорить і О. Федоров. З його точки зору, «твори Брауна втілили в собі деякі риси, характерні для цілої лінії розвитку західної прози у сфері масової культури межі XX і XXI ст.» [10]. Дослідник підкреслює, що відносно подібних творів все частіше використовується термін «роман-розслідування». Романи Д. Брауна цілком відповідають цьому визначенню: авантюрно-детективний сюжет супроводжується інтелектуальною складовою, викликаною логікою розслідування, а головне – існування культурологічного аспекту.

Все, що розслідує професор Ленгдон, близьке самому авторові. Браун розповідав, що підказало йому той чи інший сюжет. Наприклад, на написання книги «Джерело» його надихнув випадково почутий уривок із церковної літургії, написаний із посиланням на твори Чарльза Дарвіна; ідею для написання роману «Ангели і демони» Ден Браун почерпнув під час прогулянки Ватиканом. Екскурсовод показав таємний коридор, через який папа міг зникнути під час небезпечних подій, а також розповів про ілюмінатів – групі вчених, які збиралися помститися церкві за переслідування Коперника, Галілея та інших вчених; у романі «Інферно» чи то письменник, чи то професор Ленгдон, чи вчений-фанатик реалізує своє обожнювання генія Данте Аліг'єрі. Навіть свою назву роман отримав за аналогією з назвою першої частини «Божественної комедії». В романі читаємо: «Інферно (пекло) – це підземний світ в епічній поемі Данте Аліг'єрі, де пекло замальовується у вигляді ретельно структурованого царства, заселеного істотами, відомими як «привиди» – безтілесні душі, застряглі між життям і смертю» [11, с. 14]. Щодо тексту роману, то в ньому весь час цитують поета, свідка страшних часів доби середньовіччя, з його епідеміями чуми тощо. Адже саме рядки з «Божественної комедії» містять ключ до розкриття загадки, пов'язаної із загрозою життю людства. «Шукайте і знайдете», – писав Данте, і ці слова спрямовують всі дії Роберта Ленгдона. Але що шукати? Саме вирішення даної загадки і покладено в основу побудови твору.

Браун у багатьох своїх романах використовує для розгадування кодів і шифрів літературні твори, а цей прийом насичує оповідь інтертекстуальними елементами. Так, в романі «Інферно»

в центрі уваги «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі. У «Джерелі» ведеться пошук необхідного віршованого рядка Вільяма Блейка, який допоможе відгадати пароль із сорока семи символів для входу у програму, де було зашифроване послання вченого-футуролога Кірша. В цих романах уривки з творів класиків використовуються для пошуків відповіді на низку питань: «Що загрожує людству?», «Хто в цьому винний?», «Як подолати цю загрозу?» і деякі інші.

Як відомо, характерною рисою сучасного інтелектуального детективного роману є історія, насичена великою кількістю визначних імен зі світу мистецтва і їхніх творів (Данте Аліг'єрі і його «Божественна комедія», Сандро Боттічеллі та його ілюстрації до твору Данте, Вазарі і його архітектурні знахідки тощо). Подібні романи набувають певного пізнавального значення і захоплюють пересічного читача осягненням культури минулого (історія Флоренції, родина правителів Медічі, вигнання з міста Данте, забудова вулиць міста, імена архітекторів і художників та ін.). Основним засобом створення подібної атмосфери є використання екфрасису. Теоретичні твори, пов'язані з визначенням і використанням екфрасису охоплюють період від античності до постмодернізму. Сучасне літературознавство визначило і основну його мету у художньому тексті. Так, М. Рубінс наголошує, що це необхідність «створити у читача візуальний образ <...> художнього предмета. Екфрасис <...> може <...> містити інформацію про художника, його об'єкт, реакції глядача на його твори, стилі, і навіть коментувати, наскільки вдало поет зміг відтворити твір мистецтва літературними засобами» [2, с. 17]. Інколи екфрасис розуміють дуже широко – від словесного опису традиційних рукотворних предметів (храм, палац, ваза, скульптура чи картина) до музичних творів і танцю. З цією точкою зору не всі науковці погоджуються. Багатьма дослідниками екфрасис визначається як різновид інтермедіальності – презентації одного художнього медіа за допомогою іншого. Інакше кажучи – «вербальна репрезентація візуальної репрезентації» [12, с. 40]. Головний герой романів Брауна – спеціаліст з пояснення символів і тому як людина всебічно освічена намагається використати у роботі всі свої знання. Тому влучним є одне з трактувань екфрасису, висловленого Н. Дровальовою: «Екфрасис – це спроба зазирнути за межі певного виду мистецтва і знайти нову мову для створення світу художнього твору» [13]. Отже, митець має бути освіченим, тільки тоді він зможе досконало довести свою думку і досягти зацікавленості

та розуміння читача. Ось як з цього приводу висловився Леон Баттіста Альберті, митець доби Відродження: «Мені хочеться також, щоб живописець був ученим, наскільки це в його силах, у всіх вільних мистецтвах» [цит. за: 6, с. 20]. До вільних мистецтв – «*artes liberales*» – в ті часи відносили граматику, риторику, діалектику тощо.

Слід підкреслити багатофункціональність екфрасису. Серед низки його функцій у художньому творі зосередимось на сюжетоутворюючій і символічній. У романі «Інферно» сюжет розгортається в межах цитування безсмертного твору Данте Аліг'єрі «Божественна комедія». Таке широке цитування поеми, безумовно, є інтертекстуальною складовою, що відіграє важливу роль у художній концепції твору. Ці уривки з тексту відсилають героїв роману до різних пам'яток середньовічного живопису і архітектури. Місце, де мають відбутися фінальні події, позначено такими рядками: «Знайди віроломного дожа Венеції, того, хто коням голови відрізав... та ще кістки сліпої вирвав...» [11, с. 333]. Цікаво, що цю підказку герої знаходять на зворотному боці посмертної маски Данте. Написані вони у вигляді так званої архімедової спіралі за годинниковою стрілкою, а обертів ця спіраль від першого до останнього слова має дев'ять. Крім того, «контур тексту химерним чином нагадував спіральний шлях, що пролягав горою Чистилище до раю» [11, с. 332]. Відразу згадується фреска Доменіко ді Мікеліно «Данте у стін Флоренції» 1465 року, де зображено і сходження нещасних до пекла, і звивистий шлях багатоколим Чистилищем, яке увінчує Рай з Адамом і Євою. Наприкінці роману, коли маска повертається у музей Флоренції, тексту на ній вже немає, адже насправді його там ніколи і не було. Але цей вигаданий епізод дуже влучно передає атмосферу таємничості, напруги, бажання вирішити загадку. Отже, орієнтуючись на зашифровану підказку Данте, герої опиняються у Венеції: вони орієнтувалися на два ключові слова – «дож» і «лагуна». Венеція – особливе місто, яке щороку відвідує близько двадцяти мільйонів туристів. Браун робить зауваження, яке пов'язує непомірну кількість венеціанських гостей з основною проблемою роману – перенаселення планети. «Місто, як і сама планета Земля, мало обмежений простір. Тож у якийсь момент не зможе завозити достатньо харчів, переробляти достатню кількість відходів чи знаходити достатньо ліжок для тих, хто забажає відвідати його» [11, с. 402]. Саме у Венеції професор зрозумів, про якого саме дожа йдеться, про Енріко Дандоло. Його ще називали дожем, який жив вічно, адже він прожив майже сто років.

Точніше зрозуміти, хто це такий, Ленгдону допомагає робота Гюстава Доре «Дандоло закликає до хрестового походу», де зображений «сліпий дож, який здійнявши руки над головою, підбурює натовп узяти участь у хрестовому поході» [11, с. 431]. За легендою, своїм довголіттям він мав завдячувати геройському вчинку – повернув до Венеції мощі святої Лючії, яка була сліпою. Саме він вивіз свого часу з Константинополя гордість міста – четвірку золотих коней, чудовий витвір мистецтва. Його жадібність не мала меж – коням відпиляли голови, оскільки вони не вмщалися на корабель, а венеціанці сьогодні не люблять про це згадувати. Але, як з'ясували пошуковці, дож похований був не у Венеції, а в Константинополі (тепер Стамбул), а саме його могила мала підказати місце знаходження небезпечного вірусу, який загрожує всій планеті.

Отже, розшукуючи ємність, яка містить вірус, що являє загрозу всьому людству (адже вчений Цобріст саме за його допомогою збирався вирішити проблему перенаселення планети), Ленгдон і його супроводжуючі декілька разів помилялися і були вимушені знову перечитувати «послання» Данте. Спочатку це Флоренція, після підказки, що містилася на звороті посмертної маски Данте, шукачі вирушають до Венеції, і, нарешті, опиняються у Стамбулі. Тому що палац, який осідає у воду, – це міський резервуар Єребатан-сараї, розташований поблизу храмового комплексу Святої Софії.

У творах Дена Брауна обов'язково присутній конспірологічний елемент, тобто в основі творів цього жанру лежить теорія змови. Важливою для розуміння особливостей цього жанру є наявність певних незнаних сил, які непомітно керують долями людей (таємна організація Консорціум, генетик Цобріст, котрий заради доведення свого бачення істини готовий знищити людство). Такі детективи обов'язково пов'язані з історичними фактами і таємними знаками, символами і кодами (палаці Флоренції, особливо родини Медичі). Всі ці особливості побудови роману «Інферно» ускладнюють його жанрову структуру, створюючи своєрідний конгломерат ознак інтелектуально-конспірологічного детективного роману.

Висновки. Роман Дена Брауна «Інферно» насичений великою кількістю культурологічних об'єктів та історичних подій, які і породжували ці об'єкти. Описати все це засобами одного виду мистецтва просто неможливо в межах художнього твору. Своєї мети письменник досягає, використовуючи екфрасис. Ця особливість тексту свідчить про інтермедіальність, тобто засвідчує

взаємопроникнення виражальних засобів різних видів мистецтва, які про один той самий факт говорять кожен своєю мовою. Найчастіше це вербальні засоби і мова живопису, скульптури та архітектури.

Важливим і надзвичайно продуктивним засобом втілення філософсько-інтелектуальної проблематики твору є інтертекстуальність, представлена перш за все «Божественною комедією» Данте Аліг'єрі. Інтертекстуальний зв'язок всіх елементів тексту між собою є однією з найцікавіших стильових особливостей роману. Коментуючи уривки з поеми і адаптуючи їх до подій роману,

автор має змогу висловити своє бачення історії, культури, світу і людини. Саме інтертекстуальний фон створює у романі цікавий екфрасичний зріз тексту. Отже, обидві ці складові виконують сюжетотворюючу і символічну функції.

Тема даного дослідження надзвичайно перспективна, проблеми, окреслені у статті, потребують розширення. Зокрема, для підтвердження правильності висловлених думок, необхідно проаналізувати зміст інших творів письменника, тим самим підтвердити, що використання інтермедіальної та інтертекстуальної складової є стильовою рисою творчості письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Экфрасис в русской литературе. *Сб. тр. Лозаннского симпозиума* /под. ред. Л. Геллера. Москва : МИК, 2002. 216 с.
2. Рубинс М. Пластическая радость красоты: Экфрасис в творчестве акмеистов и европейская традиция. Санкт-Петербург : Академический проект, 2003. 354 с.
3. Силантьева В.И. Художественное мышление переходного времени (литература и живопись). Одесса : Астропринт, 2000. 352 с.
4. Силантьева В.И. Литература и живопись в контексте компаративистики. Одесса : Астропринт, 2015. 336 с.
5. Генералюк Л. Універсалізм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва. Київ : Наукова думка, 2008. 544 с.
6. Мочернюк Н. Поза контекстом: Інтермедіальні стратегії літературної творчості українських письменників-художників міжвоєнтя. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 392 с.
7. Зайцева К.О. Роль экфрасиса в романе Донны Тартт «Тайная история». URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/272995/1/310-314.pdf> (Дата звернення 20.01.2022).
8. Філоненко С. Життя, смерть та інші технології . URL: <http://litakcent.com/2018/08/28/zhittya-smert-ta-inshi-tehnologiyi/> (Дата звернення 23.03.2022)
9. Дехнич О.В., Костромина Т.А. Жанровая специфика романа Дэна Брауна «Инферно». URL: <http://www.inter-nauka.com/> (Дата звернення 15.01.2022).
10. Фёдоров А. Искусство прошлого как часть картины мира в массовой литературе конца XIX – начала XXI века. *Бельгийские просторы: электронный журнал. 2007. № 11'07.* URL: http://www.hrono.ru/text/2008/fedor11_07.html (Дата звернення 23.12.2021)
11. Браун Д. Інферно: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 608 с.
12. Heffernan J. A. W. *Cultivating picturacy: visual art and verbal interventions.* Waco : Baylor University Press, 2006. 335 p.
13. Дровалёва Н. Экфрасис в произведениях русских классиков. *Эстезис. 2017. № 2 (11).* URL: <https://aesthesis.ru/magazine/february17/ekphrasis> (Дата звернення 20.01.2022).